

פירושו של רבינו 'אור החיים' הקדוש

פרשת חקת

למעוניינים לקבל במייל את פירושו של 'אור החיים' הקדוש,

נא לשלוח בקשות למייל

pnineeh@gmail.com

פרשת חקת

במדבר פרק-ט

יב זאת חקת התורה. צריך לדעת למה כינה למצוה זו שם כללות התורה, שהיה לו לומר זאת חקה וגו' או זאת חקת הטומאה או חקת הטהרה כדרך אומרו (שמות יב) זאת חקת הפסח, ואין לומר שנתכוון להצריך טהרת אפר פרה לעסוק בתורה, כי לא כן מצינו לרז"ל שאמרו (ברכות כב.) שאדרבא אין דברי תורה מקבלין טומאה, ולכל סברות רז"ל (שם) אפילו להמחמירים בבעלי קריין מטעם שצריך באימה וביראה וכו' מודים בטמאי מת שמותרים בעסק התורה:

ויתבאר הענין על פי מה שאמרו בפרק בתרא דנזיר (סא:) ופסקו רמב"ם בפרק א' מהלכות טומאת מת שאין הכותי נעשה טמא מת, וזה לשונו שאם נגע במת או נשאו או האהיל עליו הרי הוא כמו שלא נגע הא למה זה דומה לבהמה שנגעה וכו' עד כאן. והנה ההבדל שבו הורמו עם בני ישראל משאר הגוים הוא באמצעות קבלת התורה שזולת זה הנה ככל הגוים בית ישראל, ומעתה טעמנו צוף דבש אמרי אל במה שאמר **זאת חקת התורה** פירוש חקה זו של הטומאה ותנאי טהרתה תסובב מהתורה, כי על ידי שקבלו התורה נעשו עם בני ישראל דבר שהרוחנים השפלים תאביים להדבק בהם להיותם חטיבה של קדושה עליונה בחייהם גם במותם, בחייהם שבנוגע במת או יאהילו עליו וכדומה תדבק בהם הטומאה שבמת ולא תחפוץ להפרד אם לא בכח גדול אשר חקק ה' במצוה האמורה בענין של פרה אדומה, ובמותם גם כן תתרבה הטומאה כאומרם רז"ל (ב"מ קיד:) בפסוק אדם כי ימות וגו' ישראל מטמאים באהל ואין אומות מטמאין באהל:

וכבר המשלתי במקום אחר ענין זה לב' כלים שהיו אצל בעל הבית אחת מלאה דבש ואחת מלאה זבל ופינה אותם והוציאם לחוץ מהחדר אותה שהיתה מלאה דבש מתקבצים לה כל הזבובים והרמשים ואותה שהיתה מלאה זבל הגם שיכנסו לה קצת מהרמשים לא ישוה לשל דבש, כמו כן אדם מישראל שמת להיותו מלא קדושה המתוקה והעריבה בצאת הנפש ונתרוקן הגוף יתקבצו הקליפות לאין קץ שהם כוחות הטומאה התאביים תמיד להדבק בקדושה ליהנות מהערב, ולזה יטמא באהל ואפילו אלף בתים מקורים ואחת פתוחה לחברתה הטומאה תמלא כל החלל המקורה, מה שאין כן אשר לא מזרע ישראל להיותו מושלל מהקדושה אין כל כך התקבצות הטומאה אלא חלק הממית הנדבק בגוף, ואשר יסובב הכל היא התורה:

ובזה מצאתי נחת רוח למה כשצוה ה' פסח במצרים הקפיד ה' על ב' דברים, הא' דין ערל וצוה למול כאומרם רז"ל (שמו"ר פ"ז) בפסוק ואעבור עליך וגו' דם פסח ודם מילה, והב' על דין בן נכר שאמרו רז"ל (שם פ"ז) בפסוק משכו וקחו לכם וגו' משכו ידיכם מעבודה זרה שבזה יצאו מכלל בן נכר, ועל דין ג' שהוא הטומאה לא מצינו שהקפיד ה', והגם שמצינו (פסחים עז.) שהפסח בא בטומאה בנטמא ציבור, עם כל זה היה ה' יכול לצוות קודם שיזהרו מטומאת מת ולעשות משה אפר פרה ואין מעצור לה לעשות רצונו יתברך, והגם שיש לומר בזה דחיות אף על פי כן לפי מה שכתבנו יש טעם נכון לשבח, כי ישראל לא היו טמאי מת הגם שנגעו והאהילו על המת כי עדיין לא קבלו התורה ודנו בהם אז דין גר שנתגייר ביום י"ד ששוחטין עליו ואין חוששין לטומאה שנטמא קודם שנתגייר, ותמצא שאמרו בפסחים (צב.) וכתבו הרמב"ם בפרק ו' מהלכות פסח וזה לשונו גר שנתגייר ביום י"ד ומל וטבל אין שוחטין עליו את הפסח גזירה דלשנה הבאה יהיה טמא מת ויטבול לערב ויאמר אשתקד מי לא טבלתי וכו' עד כאן לשונו, ממה שנתן הטעם משום גזירה דלשנה הבאה מזה אתה למד כי זולת גזירה זו אין חוששין לטומאת מת, וכמו כן ישראל כשעשו פסח מצרים אין בהם דין טומאת מת, והוא מאמר ה' זאת חקת התורה:

ובדרך רמז ירצה באומרו **חקת התורה** שאם יקיימו מצוה זו הגם היותה חוקה בלא טעם מעלה עליהם הכתוב כאלו קיימו התורה אשר צוה ה' לאמר, כי קיום המצוה בלא טעם יגיד הצדקת האמונה והסכמת הנפש לקיים כל מצות הבורא וזה לך האות, ואולי כי לטעם זה רצה ה' שתתמסר להם המצוה בדרך חקה:

אשר צוה ה' לאמר. צריך לדעת למה הוצרך לומר מאמר זה והלא רואני כי ה' הוא המצוה לאמר שכן אמר וידבר ה' אל משה לאמר דבר אל בני ישראל, עוד אומרו לשון נסתר **אשר צוה** ופי' ה' הוא המדבר והיה לו לומר אשר אנכי מצוך לאמר, עוד למה לא הספיק במה שאמר לאמר בפסוק ראשון וחזר לומר פעם ב' **לאמר**, עוד צריך לדעת למה לא הקדים מאמר דבר אל בני ישראל קודם מאמר זאת חקת התורה על זה הדרך דבר וגו' זאת חקת התורה. אכן לצד שכל מצות התורה הם שכליות ושמעיות,

שכליות שהשכל מחייבם כגון כבוד אב ואם גניבה גזילה אונאה רציחה וכדומה, שמעיות שבת כי בו שבת הבורא, יום טוב על הנם שנעשה לנו בהם, עבודה זרה שלא לעבוד זולת אלהינו כי הוא המוציא אותנו וגו' וכדומה לזה, וזה הוא טעם הנגלה, ואין לך מצוה ומצוה שאין בה עוד סודות נעלמים הנגלים למשה ולאדם ראוי המשיג לקנות קנין התורה במ"ח דברים השנויים במשנת חסידים (אבות פ"ו) שאז מגלין לו רזי התורה שגילה ה' למשה בסיני, ומשה גם כן גילה לישראל בני דורו סודות הנסתרים וטעמי המצות ויסוד כל דבר:

ובמה שלפנינו צוה ה' אליו שיסתום הדברים ויאמר להם הדבר בחוקה בלא טעם, והוא מה שהעיר אותנו באומר **וידבר ה' אל משה לאמר** לישראל פירוש ומה הוא המאמר שצוה לו לומר להם, **זאת חקת התורה** פירוש מצוה זו היא חקת התורה כן צוה ה' לאמר לכם, וכאילו אמר הכתוב אשר צוה ה' לאמר לכם הוא זאת חקת התורה, ומתוך הדברים אתה למד שנאמר למשה דברים מוטעמים במצוה זו אלא שמה שצוה עליו לאמר הוא חוקה, ובזה לא יתבעוהו ישראל לומר להם טעם הדבר כיון שה' צוה עליו לומר הדבר בחוקה:

ובזה נתישבו הדקדוקים, גם נתישב למה לא הקדים מאמר דבר וגו' למאמר זאת חקת וגו' כי מאמר זאת חקת התורה היא מצות ה' על מצוה שיאמר לישראל שה' צוה לו שיאמר להם מצוה זו בחוקה, ומאמר דבר בא על עיקר המצוה מצות ה' לישראל, ולצד שיאמרו ישראל הרי העושה מצוה בלא ידיעת טעמה וסודה נחשבת המצוה כגוף בלא נשמה, לזה גמר אומר **דבר אל בני ישראל ויקחו אליך פרה** וגו' פירוש יקחו למה שאתה יודע ומכוין בדבר להיותך יודע סוד הענין ופלאיו ובזה תהיה המצוה נעשית שלימה במעשה ובמחשבה הצריכה, וכפי זה ידויק על נכון אומר **ויקחו** בתוספת וא"ו בתחילת הציווי להם, שנתכוון לומר שמלבד הלקיחה עצמה שיקחו הפרה עוד יוסיפו שיכוונו בלקיחתה למה שאל"ך כאמור:

ואם תאמר תינח אותה פרה של אותו דור פרה שיעשו בכל דור ודור מה תהא עליה, אפשר שלא מכולן העלים ה' סודה אלא מכללות ישראל אבל למיוחדים שהם אהרן וכיוצא בו נמסרו סודותיה והם ימסרו למיוחדים הבאים אחריהם, או אפשר שבכל דור ודור יכוונו למה שידע משה, ומצאתי שאמרו במדרש (רבה כאן) וזה לשונם ויקחו אליך ללמד שכל הפרות שנעשו יהיו נקראים על משה, וצריך לדעת למה עשה ה' שינוי במצוה זו מכל המצות שתקרא על שמו, ולדברינו יש טעם נכון בדבר כמו שפירשתי:

או יאמר על פי דבריהם ז"ל (שם) שאמרו שאומות העולם מונים את ישראל מה מצוה היא זו וכו', לזה בא מאמר הכתוב כאן ואמר **זאת חקת התורה** אשר צוה ה' לאמר פירוש שיאמרו ישראל לאומות כשהן מקנטרים אותם ואומרים להם מה מצוה היא זאת וכו' יאמרו להם חקה חקק ה' עלינו לעשות ואין אנו מהרהרין אחריו, ולפי זה אפשר שהורשה משה לומר להם טעם המצוה וסודה אלא שלא יאמרו הטעם לאומות כשידחקו אותם בדברי קנטור מה מצוה היא זאת ומה טעם יש בה:

פרה אדומה וגו'. רואה אני כי כל סימניה מוכיחים על הדינים, אדומה כי הוא זה סימן תגבורת הדינים, תמימה באין שער שחור, וכן אמרו ז"ל (פרה פ"ב) ב' שערות שחורות פוסלות אותה, ולא שערותיה לבד אלא אפילו קרניה וטלפיה צריכים להיות אדומים, אבל שחורות ואין צריך לומר לבנות פוסלות, אשר לא עלה עליה עול כי העול ימתק הדינים בסוד מאמרם (ברכות ה.). יסורין ממרקין כל עונותיו של אדם שהם בחינת הדינים, גם שריפתה באש הוא בחינת הדינים, ובהתקבצות הדינים באפר יעשו הברחה לטומאה הדבוקה באדם מהמת שגם היא אינה אלא רצועה רעה מצד יסורי המשפט:

וראיתי בספרי זוטא ופסקו רמב"ם בפרק א' מהלכות פרה אדומה אין לוקחין עגלה ומגדלין אותה שנאמר ויקחו וגו' פרה ולא עגלה עד כאן, ולפי מה שאמרנו שכל מעשיה הם בחינת המשפט יש טעם בדבר, כי שם פרה יגיד מספר הידוע למספר בחינת הדינים כידוע ליודעי חן, לזה צוה ה' שיקנו אותה כשיש בבחינת מספר אשר תכוון אליו, אבל אם יקנו עגלה קונים דבר שאין בו המספר אשר אנו צריכין לו, והגם שמגדלין אותה עד שנקראת פרה, אף על פי כן יקפיד ה' על שעת הקנין כדי שיהיו קונים דבר שהכוונה בו שהם רפ"ה דינים:

ג **ונתתם אותה.** אמר **אותה** לפי מה שאמרו רז"ל (פרה פ"ד) שמפי השמועה למדו ששאר פרות נעשות בין בכהן גדול בין בכהן דייק לומר אותה אל אלעזר אבל מכאן ולהלאה אין חיוב בסגן:

ה **ושרף את הפרה לעיניו את עורה.** הפסיק במאמר לעיניו בין זכרון הפרה לזכרון פרטיה שהם עורה וגו', יתבאר על דרך מה שאמרו במסכת פרה (פ"ד), וכתבו רמב"ם בפרק ד' מהלכות פרה אדומה שמצות שריפתה שלימה ואם הפשיטה ונתחה ושרף כלה כשרה עד כאן, לזה הבדיל הכתוב במעשה המובחר ואמר **ושרף את הפרה** פירוש כולה יחד, ואפילו עבר והפשיטה וכו' ועשה עורה לבד ובשרה לבד ופרשה לבד גם כן לא הפסיד, והוא מאמר את עורה ואת וגו':

על פרשה ישרוף. חזר לומר **ישרוף** פעם ב' ולא הספיק במה שאמר בתחלה ושרף, לפי מה שפירשתי כי הכתוב ידבר בב' סוגים הא' שריפת הפרה שלימה, והב' אחר שהופשטה ונתנתחה לזה אמר **ישרוף** כנגד חלוקה שניה.

עוד יתבאר על פי מה שאמרו בתוספתא דפרה (פ"ב) וכתבו רמב"ם בפרק ד' מהלכות פרה אדומה וזה לשונו פקע מעורה וכו' אפילו משערה כזית יחזיר ואם לא החזיר פסולה עד כאן, והוא מאמר **ישרוף** פעם ב' לומר שהגם שפקע יחזיר וישרוף לעיכובא:

יד **זאת התורה אדם כי ימות.** אומרו **זאת התורה**, יתבאר גם כן על דרך שפירשתי בפסוק זאת חקת התורה, והוא לצד שדקדק לומר **אדם כי ימות** וגו' ודרשו רז"ל (ב"מ קיד) אתם קרויים אדם ישראל מטמאין באהל ואין אומות העולם וכו', לזה הקדים לתת הטעם שסובב הדבר ואמר **זאת התורה** שמסיבתה הוא שאותו שנקרא אדם מטמא באהל אבל אומות העולם שאין להם תורה וכו', ועיין מה שכתבתי בפסוק זאת חקת התורה:

כל הבא אל וגו' וכל אשר באהל. קשה אם הבא טמא מי גרע ממנו אשר באהל, ויתבאר על פי מה שאמרו בפסיקתא זוטרתא וזה לשונם כל הבא אל האהל שבא מקצתו עד כאן, וכפי זה אם לא היה אומר הכתוב אלא כל הבא הייתי אומר הבא כולו הבא מקצתו מנין וממה שאמר כל אשר באהל הרי כולו אמור מה אני מקיים כל הבא וגו' זה הבא מקצתו. עוד שם בפסיקתא וזה לשונם דבר אחר כל הבא וגו' לעשות קרקעו של בית כמוהו עד התהום עד כאן. נראה שהוכרחו לדרשא זו כי לסברא הראשונה היה לו לומר הכתוב כל אשר באהל וכל הבא אל האהל ויהיה הכתוב מתפרש בדרך לא זו אף זו, אבל ממה שהקדים כל הבא זה יגיד שמאמר **כל אשר וגו'** הוא דין חדש:

אלא שבספרי ראיתי ב' הדרכים דרך הראשון תנא קמא ודרך ב' רב אחא בר יאשיה, וגמר אומר תנא קמא שטעם שהוצרך הכתוב לומר כל אשר באהל הגם שאמר כל הבא שהוא בא מקצתו, משום שאין עונשין מן הדין, וקשה לי הלא מה שאנו אומרים אין עונשין מן הדין הוא על עונש מיתה של בית דין של מטה וכאן לו יהיה שנטמא ונכנס למשכן טמא מיתתו בידי שמים, ועוד לבד מזה כשנשכיל על דבר נראה כי מה שלפנינו אינו נקרא עונשין מן הדין כי בכלל הבא כולו יש מקצתו והרי מתחייב הוא על מקצתו כי כל חלק וחלק שבו יקרא מקצתו ואין אנו עונשין אותו מן הדין אלא מן הכתוב, ואולי שסובר תנא זה שכל כיוצא בזה נקרא עונשין מן הדין:

במדבר פרק-כ

א **ויבאו בני ישראל וגו'.** צריך לדעת למה הוצרך לומר **כל העדה** ולא הספיק במאמר **בני ישראל** שמן הסתם הם כל העדה, אכן לפי מה שקדם לנו מדבריהם (מד"ר סו"פ בלק) כי כשישראל הם במדרגת ישרים וצדיקים נקראים בני ישראל וכשאינם בגדר הנאות נקראים עם כאומרו (י"ד י"א) עד אנה ינאצוני העם הזה והרבה כיוצא בזה, והרבה פעמים יקראם הכתוב עם בני ישראל הגם שימצאון בהם הרבה אשר אינם ראויים לגדר זה ויכוין הכתוב אל הרוב הכשרים, וכאן הודיע הכתוב כי כל העדה ישנם בגדר זה שיקראו בני ישראל, והוא מאמר **ויבואו בני ישראל כל העדה** פירוש כולן נקראים בשם ישראל בגדר ישרים וצדיקים, וזה מכוון לדברי רז"ל שאמרו וזה לשונם כל העדה עדה השלימה:

והם ז"ל נראה שדרשו תיבת כל העדה עצמה שתגיד השלימות והקיום, וע' פנים לתורה. והכוונה בהודעה זו היא לג' סיבות. הא' לפי שהוא אומר בסמוך מעשה מי מריבה ואמרו ז"ל (דב"ר פ' ואתחנן) שנענש משה על ידם שאמר להם שמעו נא המורים לזה הקדים להודיעך כי כל העדה היו צדיקים וזו היתה סבה שנענש משה שקראם מורים. ב' להגדיל מעלת מרים עליה השלום שהגם שכל העדה היו צדיקים לא עמד זכותם להעמיד להם באר המים שהיה בזכות מרים (תענית ט.). ג' על פי דבריהם ז"ל (ילקוט) שאמרו שישראל לא הלכו לגמול חסד עם מרים וכשנקהלו על משה ועל אהרן חשב אהרן שבאו לגמול חסד עם מרים והם לא באו אלא לריב עמם כאמור בדבריהם ז"ל, ומעתה יש מקום

לחשוד בישראל שלא היו אז באותו מצב כשרים וזה לך האות שלא גמלו חסד עם הנביאה, לזה קדם והודיעך כי כל העדה צדיקים אשר בשם ישראל יתכנו, וטעם שלא גמלו חסד אמר הכתוב בסמוך ותמת שם מרים ותקבר שם, ואמרו בגמרא (מוע"ק כח.) וזה לשונם ותמת וגו' סמוך למיתה קבורה עד כאן, ולטעם זה לא הרגישו לבא לגמול חסד, ובמשך זמן מועט עד שידעו קפץ עליהם רוגזו של צמא, והוא מה שאמר הכתוב סמוך למאמר ותקבר שם ולא היה מים וגו':

וישב העם בקדש. בא להודיענו שנתעכבו שם ימים רבים כאומרו (דברים א) ותשבו בקדש ימים רבים פירוש **וישב** לשון עכבה:

ותמת שם וגו'. צריך לדעת טעם אומרו **שם**, ורז"ל דרשו (מוע"ק שם) שלא עכבה, ודרשה זו נשמעת מאומרו **ותקבר שם**, ונראה כי לצד שהזכיר מיתה חש על כבוד הצדקת שהרי אמרו (ברכות יח) צדיקים במיתתם קרויים חיים, לזה דקדק לומר **שם** פירוש שם הוא שמתה ולא נשארה ביניהם אלא במקום אחר ישנה בין הצדיקים, כי הצדיקים דומים לפני הקב"ה למרגליות המונחים בארגז כשהוא חפץ באחת מהם הוא מוציאה מהארגז וקובעה בתכשיט אחד מתכשיטיו, ורז"ל דרשו (מוע"ק שם) ותמת שם לגזירה שוה לומר שגם היא מתה בנשיקה, וע' פנים לתורה:

ג **יורב העם וגו' ולו גוענו.** פירוש נתרעמו עליו שהתפלל עליהם שלא ימותו בדבר:

ד **ולמה הבאתם וגו'.** תרעומת ב' למה הביאום דרך מדבר שהוא מקום סכנת מיתת צמא שהיה להם להעלותם שלא על דרך המדבר, והכונה בזה כיון שאין כח ביד משה לתת להם מים במדבר על מי סמך להביאם דרך שם, ואומרם **ולמה העליתנו וגו'** פירוש ואם תשיבו אותנו כי אין דרך מובטח להעביר אתכם בו אלא דרך מדבר או הכרח היה הדבר שתעברו דרך מדבר, לזה נתרעמו ואמרו אם כן לא היה לכם להעלותינו ממצרים כיון שהוא מוכרח להביא אותנו אל המקום הרע הזה שיש בו סכנה שאינו מקום זרע וגו' כאומרם ז"ל (חולין פח:) מדבר אינו מעלה צמחים. ואמרו **אל המקום** בה"א הידיעה לומר שמדות רעות שבמדבר ידועות הם שאינו מקום וגו', **ומים אין לשתות** פירוש אפילו לשתות שהוא דבר ההכרחי ואתם אינכם יכולין להמציא לנו מים, ולא היה מענה בפי משה ועמד בתפלה לפני ה' הוא ואהרן דכתיב ויפלו על פניהם:

ח **קח את המטה וגו' ויקדש במ.** פרשה זו רבו עליה כל מפרשי התורה, ותרתי בה לאור באור החיים, וקודם שנעמוד על פשטן של כתובים נקדים להבין מה היתה שגגתו של משה בענין זה אשר היה סיבה לגזירתו, וראיתי שנאמרו י' דרכים בענין בדברי מפרשי התורה והן הנה בקצרה:

א' רש"י ז"ל פי' ששגגת משה היתה כי ה' אמר אליהם דברו והוא הכה:

ב' רבי אברהם אבן עזרא פירש שהשגגה היתה שגרם שלא נתנה הסלע מימיה עד הכאה ב' במה שאבד הכונה בפעם א' לצד מריבת העדה:

ג' הביאו הנזכר כי הקפדת ה' היתה על שהכה ב' פעמים שאם היה מכה פעם אחת לא היתה הקפדה כי הדיבור לסלע היא ההכאה:

ד' הביאו הנזכר שהקפדת ה' היתה על שלא אמרו שירה על המים כמו עלי באר:

ה' הביאו הנזכר שהקפדת ה' היתה על שאמר לבני אל חי המורים ואין ראוי לאיש חסיד לתעב ולזלזל בבני אברהם יצחק ויעקב וגו':

ו' הר"מ (דמב"ם בח' פרקים) פירש כי הקפיד ה' עליו על אשר נתרגז על העדה ומסיבה זו חשבו כי גם ה' בכעס עמהם אשר לא כן היה:

ז' רבינו חננאל והסכים אליו רמב"ן שהקפדת ה' היתה על אשר אמר נוציא לכם מים ולא אמר יוציא לכם שמזה טעו ישראל וחשבו כי הם בחכמתם עושים את המעשה כי לא היה להם רמז כי ה' הוא העושה הנס ולזה הקפיד ה' ואמר לא האמנתם בי להקדישני וגו':

ח' ר"מ הכהן פירש שהקפדת ה' היתה על מאמר משה המן הסלע הזה וגו', וכוונת משה היתה לצד יכולתו אם לא בכח הנאדר וחשבו האנשים שלא יוכל ה' להוציא מים מן הסלע, וזו היא שגגת משה, והביא ראיה לפירושו ממה שאמר הכתוב (תהלים קו) כי המרו את רוחו ויבטא בשפתיו וגו':

ט' הר"י אלבו בספר העיקרים ישב שהקפדת ה' היתה על שלא נתעוררו משה ואהרן מעצמן להוציא להם מים והיו מרעידים שזה יורה מיעוט הבטחון וגו':

י' בעל מעשה ה' שפירש כי היה ויכוח בין משה ובין ישראל שישראל היו רוצים להוציא להם מים ממקום אחר שחפרו אותו הם ולא רצה משה לדבר לאותו סלע שחפרו הם ונתכעס משה וזרק המטה בידו לא להכות אלא בכעס ובדרך מקרה הכה המטה בסלע וכו' עיין שם דבריו:

הנה כל העשרה דרכים אינם מוציאים אותנו ידי חובת האמת, וצא ולמד מה שטען רמב"ן על ג' מהם ודחאם, ומה שטען ראב"ע על ג' אחרים ודחאם, ואני טוען על השאר והם, דרך א' של רבינו חננאל שבחר לו רמב"ן שההקפדה היתה על שכינה לעצמו המעשה ואמר נוציא וגו' הלא ידוע היה משה לשלוחו של מקום וכל מעשיו הנם בכח האל, ולו יהיה כי כחו של משה הוא הלא מגדולת העבד גדולת האדון נודעת בפרק מרובה, ועוד הלא תמצא בפרשת בא אל פרעה אמר הכתוב (שמות יב) ויקרא משה לכל ישראל ויאמר אליהם משכו וקחו וגו' ולא אמר בשם ה', כי ודאי הדבר ידוע הוא כי הוא שלוחו של מקום, ועוד במה שלפנינו מוכרח היה לומר נוציא לכם להיות כי הם המוציאים בדיבורם או בהכאתם שה' נתן ההוצאה בידם, ודרכו של הר"י אלבו אין דעתי הולמו כי אחר שראה משה שה' מנע מהם מים ונסתלק הבאר איך יגש להוציא מים עד אשר ידע דעת הבורא ברוך הוא, ומי יאמר כי ה' חפץ ליסרם, לזה הכרח היה הדבר להשתטח לפני ה' וה' יעשה הטוב בעיניו, ודרכו של בעל מעשה ה' עלה כולו קמשונים ואין בו לא מלח ולא תבלין וקלני מזרועי לטרוח לדחות הדברים הדחויים במחילה מכבודו:

ותרתי לי מנוחה בדברי הראשונים ז"ל ואמצא במדרש (ילקוט) וזה לשונם יען לא האמנתם וגו' ד' חטאות כתובים כאן, לא האמנתם, לא קדשתם, מעלתם, מריתם, לא האמנתם שלא אמרתי לכם להכות והכיתם, לא קדשתם להביא מים מכל סלע שרוצים, מעלתם שאמרתם המן הסלע הזה, מריתם שאמרתי לכם ודברתם אל הסלע שנה עליו פרק אחד ועברתם על דברי עד כאן לשונם, ועל פי מדרש זה נעמוד על פירוש אמרי קדוש במאמר **קח את המטה ודברתם אל הסלע** וגו' והוצאת להם מים מן הסלע, ויש להעיר א' למה יצו ה' לקחת המטה כיון שהוצאת מים הוא בדיבור לבד, ב' למה חזר לומר **והוצאת להם מים** אחר שאמר ונתן מימיו, ג' הוצרך לומר פעם ב' **מן הסלע** ולא הספיק בזכרונה בסמוך, הנה לפי המדרש נתגלה לנו כוונת הכתוב למפרע על נכון, כי מה שאמר **קח את המטה** הוא להורמנותא דמלכא והוראת היות בידו כח עליון ולא להכאה, ולא חש לטעות שהוא להכאה ממה שאמר בפירוש ודברתם ומשה לא עשה כן והכה והוא חטא הראשון שאמר בעל המדרש, ומאמר **ודברתם אל הסלע** הוא שישנה עליו פרק אחד והוא לא עשה כן והוא חטא הב', ומאמר **והוצאת להם מים מן הסלע** ונתכוון במאמר זה לומר אפילו מסלע אחר כשהם חפצים להוציא להם ממנה הוציא להם מאיזו סלע שירצו, ולזה גם כן הזכיר פעם ב' הסלע ולא סמך לזכרון הראשונה כי לא זאת הוא מה שהזכיר, והוא לא עשה כן והראיה ממה שאמר להם שמעו נא המורים זה יגיד שהיו מורים איזה דבר, וממה שגמר אומר **המן הסלע** וגו' יגיד כי היו מורים בסלע לומר מסלע זו והוא אומר המן הסלע הזה וגו' פירוש שסלע זה אינו ראוי להוציא מים, נמצאו ביד משה ב' שגגות אחרים, א' שה' אמר הוציא להם מסלע שיחפצו והוא לא עשה כן, ב' שעשה להם החלט האפשריות כאומר המן הסלע וגו', והם הב' חטאות שמנה בעל המדרש שני ושלישי:

וחל עלינו חובת גברא לתת טעם לאיש האלהים על ארבעת השגגות אשר אינו ראוי לאחת מהנה:

ונראה כי משה עמד על מאמר ה' בחכמה ולצד עוצם יראתו בה' שגג, וזה יצא ראשונה, מה שאמר לו ה' קח את המטה הבין בו ב' דרכים, א' להכאה וא' להורמנא ולכח עליון בידו שבאמצעות המטה שבו חקוק שם המפורש יעשה פלא, והאמת שיותר צודק פשטן של דברים על להכות בו כי לטעם הב' הוא צד רחוק קצת, והגם שמצינו שאמר לו ה' (שמות ד) ואת המטה הזה תקח בידך אשר וגו', שם היה עושה פעולות במטה, וזכרון ההכאה בא במאמר ה' בסמוך והוצאת להם מים מן הסלע, שלא היה צריך לומר אחר שאמר ודברתם וגו' ונתן מימיו וכמו שדייקנו למעלה, והבין משה כי כוונת ה' היא לומר לו שלא דבור לבד יספיק אלא כח המעשה שיעשה שבו יוציא מים, ובזה גילה סופו על תחילתו כי לקיחת המטה היא לעשות בה מעשה להוציא המים מן הסלע, והגם שעלה על דעת משה פירוש שנתכוין לו ה' כמו שאמרנו שבא לומר שיוציא מסלע אשר יחפצו, הטה לפרש פירוש זה לצד שקדם לו

מאמר לקיחת המטה לא נראה בעיניו שתהיה לקיחה לבד מבלי עשות בה דבר, והגם שאין הכרח זה הכרח, בסמוך אבאר על נכון טעם הטייתו למה שעשה, ומאמר ודברתם וגו' פשט הענין הוא מלבד מעשה המטה עוד כי צריך שידברו לה בפירוש הוציא מימך, והוא מה שהבין משה ולא עלה על דעתו כי מאמר ודברתם הוא שישנו עליו פרק אחד:

והמשכיל בעין השכל יראה כי השתנות משמעות מאמר **ודברתם** ישתנה כפי כוונת מאמר **קח את המטה**, כי הדעת נותנת שאין הסלע בעלת חי שתבין דבור בני אדם כשידבר אליו משה אלא בא' מב' דרכים, או באמצעות הכאה במטה אשר בו שם המפורש חקוק יעורר כח המחיה שבה, כמו שפירשתי במקום אחר שאין לך בצמחים שאין לו חלק חיוני כפי תכונתו, ואותו יעיר בהכאת מטה שבו חקוק שם עליון כמו שכן הבין משה, או על ידי שישנו עליו פרק אחד של תורה שהוא חיי עולם מפה קדוש יעורר כח שבדומם ומזה יתעורר לתת מים, לזה אם נפרש קיחת המטה שהיא על ההכאה אין צורך לשנות פרק אחד שזה הוא הערתו, ואם נפרש קיחת המטה אינה להכות נצטרך לפרש ודברתם לשנות עליו פרק אחד, ולזה דעת עליון כשאמר קח את המטה שהיתה כוונתו קיחה לבד, היתה כוונתו במאמר **ודברתם** לשנות פרק אחד מה שאין כן משה שהבין קיחת המטה להכות פירש **ודברתם** כפשוטו:

ועל כל פנים לא נעלמו מעיני משה ב' הדרכים במאמר ה' קח את המטה, אבל פירוש ודברתם שהוא לשנות עליו פרק אחד אין זה פשטן של דברים שלא עלה על דעת משה פירוש זה, ודן בדעתו נביא ה' ואמר הנה לפני ב' דרכים, ואם אני עושה דיבור לבד ולא הכאה אני חושש שמא הפירוש האמיתי הוא להכות ומה גם שהוא יותר פשטי ועוד שהוא דבר רחוק שהדומם יתעורר בדיבור בן אדם כמו שכתבתי בסמוך, לזה אם אני מדבר בלא הכאה שלא כדרך שאמר ה' אין הסלע נותן מימיו ויתחלל שם שמים חילול גדול לעיני העדה אשר אני עושה הנס לעיניהם ואתחייב ראשי למלך, לזה יותר אבחר להכות ואתה לפירוש היותר צודק במשמעות מאמר קח את המטה ויקוים גם כן מאמר והוצאת להם מים וגו' כמו שפירשתי, ולא הכאה בלבד עשה אלא בשיתוף הדיבור הכה ואמר לסלע תן מימך, ובזה אין מיחוש שלא תתן הסלע מימיה ולא יתחלל שם שמים גם הטה לפרש כוונת המאמר **והוצאת להם מים** שהוא על ההכאה הגם שנכנס אצלו בגדר ספק שהכוונה הוא מסלע שיהיו חפצים מהטעם עצמו כי חש לפירוש שהבין שהוא להכאה ומה גם שהוא יותר מוטב כנזכר, ואם כן כשיבא להוציא מסלע אחר אפילו על ידי הכאה לא יתן מימיו לכשנאמר שאין כוונת ה' אלא על סלע הידוע ובזה יתחלל שם שמים ח"ו, לזה אבחר להוציא מהסלע הידוע וכמו שדייק אל עליון במאמר **ונתן מימיו** שזה יצדיק שעל סלע הידוע שבו מים הוא אומר והוא בארה של מרים שמנע מימיו, והגם שאמר אחר כך והוצאת להם מים מן הסלע פירוש מן הסלע הידוע האמור בסמוך, ונמצא שכל כוונת משה לא היתה אלא לחוש על דבר כבוד שמו יתברך ויצתה השגה באונס:

ובזה מצאנו טעם לכל שגגותיו של משה, טעם שהכה חש למה שנשמע מדברי ה' שצריך הכאה ואם כן בלא הכאה לא יתן מימיו ונמצא מתחלל שם שמים, ומה שלא שנה פרק אחד אין זה פשט ודברתם ומשה לא הבין כן כיון שהבין שהמטה הוא להכות וכמו שכתבתי למעלה, וטעם שלא הוציא מים מסלע אחר כיון שאינו מוכרח במשמעות מאמר והוצאת להם מים שעל סלע אחר הוא אומר יש מיחוש שלא יתן ויש חילול ה' גדול, גם חשב כי למה יעשה נם חדש להוציא מים מסלע אחר באין צורך אליו, ודבר ידוע כי אין עושין נם אלא לצד הכרח גדול, ומעתה אין להאשימו על מאמר המן הסלע וגו' כיון שאין החלט במאמר ה' שאמר לו כן, לזה כשבאו ואמרו הוציא לנו מסלע זה אמר להם **שמעו נא המורים** לשון המראה ולשון הוראה כי היו מתכוונים לנסות כח עליון אם יוציא מכל סלע או מסלע זו לבד והיו מורים לו להוציא מסלע אחר, והקפיד משה על הדבר ואמר וגו':

ואל ירע בעיניך לומר שמשה לא הבין אמיתות כוונת ה', כי אין הנביאות באה להצדיק בעיון ולזה תמצא שאמר ז"ל (ב"ב י"ב). חכם עדיף מנביא, ובמה שלפנינו לא נעלם מעיני משה גם כן המשמעות שנתכוון אליו ה' אלא שנפל לו ספק במשמעות אחר ומשום מיחוש כבודו יתברך הטה למה שעשה כנזכר ואחר שמצאנו טעם למעשה נביא אשא עיני להבין מאמרו יתברך בהקפדתו במאמר **יען לא האמנתם בי להקדישני**, פירוש אתם עשיתם ההכרעה לצד חששא שהסלע לא תתן מים אלא אם תהיה הסלע הידוע ודוקא על ידי הכאה ולא הכרעתם לצד קדושת שמי להקדישני בהוצאת מים מסלע אשר ירצו הם ובלא הכאה שבזה היה ה' מתקדש לעיניהם כשיראו שאפילו הדומם כל שהוא מפליא לעשות בדיבור לבד ובהער' בשנות עליה פרק אחד, והיה לכם לבטל המיחוש בעוצם האמונה שהייתם צריכין לעשות:

ועומק הדברים הוא שאם היו משה ואהרן עושים קידוש ה' הגדול באמצעות שהיתה העדה גם כן כולה שלימה וצדיקים היו מחליטים אמונת ה' בלבם שלימה והיה נגרש מהם חלק הרע והיה כח בהם

להעמיד אמונתם לדורי דורות, ומעתה היו משה ואהרן נכנסים לארץ והיה משה בונה בית המקדש ואין חשש להשלכת חמתו על ישראל כשהיו חוטאים כאמור בדבריהם (מדרש תהלים ע"ט), בפסוק מזמור לאסף וגו' וכתבנוהו במקומות אחרים, וכיון שבא תיקון הדבר על ידיהם ולא עשאוהו נחלט הדבר ואמר ה' **לכן** פירוש בשביל זה גם לשון שבועה שלא יביאו וגו', כי ראה ה' מה שעתידין לעשות באחרית הימים בארץ ישראל, וכמו שאמר להם משה עצמו (דברים ל"א) ידעתי כי השחת תשחיתון, ולזה אם יכנס משה לארץ ויבנה בית המקדש יצטרך ה' להשליך עליהם חמתו כשירשיעו ולא על בית המקדש ויכלו כל ישראל ח"ו, לזה אמר **לכן לא תביאו** וגו', ודקדק לומר את הקהל הזה, אמרו במדרש (ילקוט) הזה אינכם מביאים אבל אתם מכניסים את כל ישראל לעתיד לבוא דכתיב וענתה שמה כימי נעוריה זה משה ואהרן עד כאן, ומתוכיות הדברים נשמע שאם היו מקדשים שם שמים לעיניהם היה הדור ההוא כדור שבן דוד בא שיעביר ה' את רוח הטומאה ומלאה הארץ דעה את ה':

והשקית את העדה. דקדק לומר **והשקית** בכינוי, אולי שנתכוין לא' מב' דרכים, או לפי שהיו ישראל צמאים למים יצו ה' להשקותם כשיעור שלא יהיו ניזוקין, כי זולת זה אם ישתו כחפצם לרוב צמאונם למים ישתו הרבה ויסתכנו וימותו. או ירצה כי ישקם ככל הצורך ולא יקפיד על הזיקם כי המים ההם נסיים הם בכל פרטיהם בין בהוייתן בין בפעולתם, והוא אומר **והשקית** שהגם שירצו לשתות בהסתפקות אתה השקה אותם ככל הצורך, והוצרך להזכיר **עדה ובעירם**, להקדים העדה לבהמות, והגם שאמר הכתוב ונתתי עשב בשדך לבהמתך ואכלת וגו' ואמרו ז"ל (ברכות מ.), שצריך להקדים מאכל לבהמתו ואחר כך הוא, כל זה אם אין סכנה בדבר אבל כשיש גדר סכנה חייו קודמין, ועיין מה שפירשתי בפרשה דרבקה (בראשית כ"ד) בהשקאת אליעזר וגמליו:

טו) כאשר צוהו. הוצרך לומר כן, לומר שלא נתעבב אלא סמוך לצויו יתברך לקח המטה. עוד נתכוון לומר דבר זה עשה **כאשר צוהו** והא למדת שמה שעשה מאז והלאה לא כאשר צוהו, וכמו שכתבנו למעלה ששגג בפירושם של דברים:

יא) במטהו פעמים. טעם ב' פעמים כעבד שעושה שליחות אדונו בזריזות גדולה, ורבותינו ז"ל (סנהדרין לד.) דרשו דרשות וכפטיש וגו'. **ויאמר ה'.** קשה למה שקדם לנו כי לשון אמירה יורה על דברים המסעדים את הלב וגדולה וכבוד יבשר וכאן ראוי שלא אמר אלא בשורת גזירה רעה, ויתבאר על פי מה שאמרו במדרש (במד"ר פי"ט) שאמר משה לפני ה' הרי גזרת עלי למות במדבר עם הדור הרע הזה וכו' יאמרו הדורות שאני שוה להם יכתב עלי על מה נענשתי לפיכך כתיב **יען לא האמנתם בי** וגו' עד כאן, והוא מה שרמז ה' באומר **ויאמר** לשון רוממות למשה ולאחר שכתב חטאם שעליו מתו שהוא יען לא וגו', ולא יחשבו הדורות שהם שוים לדור הרע ח"ו:

יג) המה מי מריבה וגו'. צריך לדעת למה כפל לומר **מריבה אשר רבו** ולא הספיק לומר המה מים אשר רבו בני וגו', עוד מאמרו **רבו את ה'** זה יגיד שמדבר על ישראל ומאמרו **ויקדש בם** משמע שמדבר על משה ואהרן. ונראה שהכתוב בא לתת טעם להקפדתו יתברך על קדושת שמו בענין זה, ואמר **המה מי מריבה** וגו' ומריבה זו מצדיקה הכתוב באומר **אשר רבו** פירוש שטענו טענה נגד ה' וצדקו בטענת מריבתם, **ויקדש בם** פירוש עשה ה' דברים להתקדש ביניהם פירוש בישראל במה שאמר למשה לדבר אל הסלע אשר ירצו בני ישראל שבזה יראו כח השליט שהגם שהביאם במדבר לא מקום וגו' ומים אין יוציא להם במאמרו מים מכל מין סלע אשר תהיה לפניהם, ומשה ואהרן לא עשו כן לכן הקפיד ה' עליהם ואמר לכן וגו' ורז"ל אמרו (שם) **ויקדש בם** במשה ואהרן שגזר עליהם שלא יביאו וגו', וע' פנים לתורה:

יד) אחיך ישראל אתה ידעת וגו'. טעם אומר **אחיך**, גם אומר **אתה ידעת**, לומר כי תלאה זו לא נסבבה ממני אלא מאבותינו ואני ואתה אחים שוים בדבר, ששטר זה של התלאה היה כתוב על אבינו ואחד מן האחים פרעו, ותמצא שאמרו ז"ל (ב"ר פפ"ב) בפסוק וילך אל ארץ זרה לשונם מפני החוב שלא רצה לפרוע חוב אביו עד כאן, ואמרו **אתה ידעת** פירוש כבר קודם היות לנו התלאה ידעת אותה שנגזרה בין הבתרים, ודבר זה דוקא הוא שידעו, ולזה דקדק לומר **אתה**, העובדי כוכבים ומזלות היו חושבים כי מקרה הירידה היה להם להיות עבדים ושפלים, ואמרו **וירדו אבותינו** וגו' פירוש מלבד הגלות עוד נוסף שסבלנו צרה כפולה שהיה הגלות במצרים, על דרך מה שכתבו בתוספות במסכת שבת (י'): במה שאמרו שם בגמרא וזה לשונם לעולם אל ישנה אדם את בנו בין הבנים שבשביל ב' סלעים מילת וכו' נתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים עד כאן, והקשו התוספות והלא הגזירה היתה מבין הבתרים, ותרצו שאם לא היה שינוי שעשה יעקב ליוסף היה הגלות במקום אחר בלא כל כך תוקף השעבוד אשר הפליאו למרר חייהם, מעתה היות הגלות במצרים הוא נוסף על הידוע בגזירה, לזה אמר **וירדו** וגו' פירוש ועוד לנו שהיתה התלאה במקום זה הרע ימים רבים **וירעו לנו** וגו', ונתכוונו

גם כן במאמר זה לומר שהם פרעו שטר חוב ומצד זה זכו בארץ, והודיעום גם כן כי פרעו פרעון גדול בכל כך צער זמן ארוך כאומרו **ימים רבים**:

[יז] נעברה נא בארץ. ולא אמר נא נעברה, אם נפרשה לשון בקשה נתכוון להסמיך הבקשה לארצו שהיא עיקר השאלה שיהיה המעבר בארצו, ואם נפרשה לשון זמן יתבאר על דרך אומרם ז"ל (ב"ר פ' מ"ד) שאחד מג' עכו"ם שנתן ה' לזרעו של אברהם הוא אדום, לזה דקדק משה בשליחות זה ואמר שכל התנאים שהוא מתנה על עצמו לא נטה ימין ושמאל וגו' כל זה אינו אלא בהעברה של עתה, אבל כשיעברו לעתיד לבא כי משה הוא אשר היה מושיע ורב אז לא יקבל עליו כל התנאים אלא להורישם ולהומם ולבזז ביזם דכתיב (עובדי' א') בית יעקב אש וגו' ובית עשו לקש וגו':

[כג] ויאמר ה' וגו' על גבול ארץ אדום וגו'. טעם שהוצרך לומר **על גבול** וגו', פירוש על סיבת הגעתם לגבול רשעה נסתלק אהרן, שוב בא לידי מדרש אחד (ילקוט כאן) וזה לשונם בהתחברך לרשע וגו' בשביל שנתחברו לאדום חסרו צדיק אחד עד כאן, והם הדברים עצמן שרמזנו במאמר **על גבול** וגו', ולדרך זה יתבאר אומרו **לאמר** שיצו ה' למשה לומר לישראל פרט זה שרמז במאמר על גבול שהתחברם לרשע סבב פטירת הצדיק, והגם שכבר נגזרה גזירה זו עליו, אפשר שהיה חי עוד ימים עוד לומר מגלגלין חובה על ידי חייב, ובדרך רמז כיון שאהרן עומד עם משה לגאולה העתידה כאומדם ז"ל (שם) בפסוק וענתה שמה כימי נעוריה שכתבתי למעלה, וגאולה העתידה היא מיד אדום שהיא מלכות ס"מ לזה אמר **על גבול ארץ אדום** פירוש על סיבת גבולם אשר הגביל ה' קץ לאדום לימסר ביד ישראל לזה שם יאסף אהרן, וגמר אומר **אל עמיו** לרמוז לעמיו העתידים לרשת ארץ אדום:

[כד] על אשר מריתם את פי. לפי דברי המדרש (שם) שכתבתי למעלה שיחד מאמר **מריתם פי** כנגד אשר אמר להם לשנות פרק אחד על הסלע בחר ה' ליחד פרט זה למיתת אהרן כי הוא שגיון שלם בערך אהרן, שהגם שמשה לא שנה היה לאהרן לשנות הפרק וכשלא שנה הרי המרה את פי ה', אבל על ג' דברים הרשומים בדבריהם לא היה אלא מסכים למעשה משה, שההכאה משה לבדו הכה, והוצאת מים מסלע שלא היו רוצים ישראל גם כן הוא מעשה משה אלא שהסכים אהרן, וכן מאמר **המן הסלע הזה** הוא דברי משה לבדו, ותמצא שפרט זה של חטא המן הסלע יחדו ה' למשה בשעה שאמר לו (דברים ל"ב) עלה וגו' ומות וגו' על אשר מעלתם וגו' שפירש בה מעל, ולדברי המדרש מאמר זה בא על פרט חטא אומרו **המן הסלע** שפרט, ודבר זה בפרט אין חלק לאהרן בו כי למה יענש אהרן אם משה אמר דיבור בלתי הגון, בשלמא בענין הסלע ובהכאתה הם דברים שבא שליחות מה' לאהרן על ידי משה ויענש על שינוי אשר יעשה בו מה שאין כן אם משה ידבר דברים לא הגונים אין אהרן נתפס עליו, אלא שכללו ה' עם משה לצד עיקר הדבר ששגגו בו יחד:

[כו] והפשט את אהרן את בגדיו. אמר את **אהרן** את **בגדיו** שנראה שהם ב' הפשטות, הגם שאין זה צחות לשון עם כל זה אפשר שנתכוון לומר לו שהבגדים שיפשיט יהיו בגדי כהונה לא בגדי עצמו, לזה אמר **הפשט את אהרן** לגופה וחזר והתנה שהפשטה הוא **את בגדיו** המיוחדים לו לאהרן שהם בגדי כהונה ועליהם הוא אומר **והלבשתם את אלעזר**, וזה לא היה נשמע אם היה אומר והפשט אהרן את בגדיו שאז אין כאן יתור לדרוש ממנו אלא הדברים כפשוטן, וכאלו אמר והפשט אהרן מבגדיו, ומאמר **את בגדיו** הוא גזירת והפשט, מה שאין כן אומרו **והפשט את אהרן** מאמר **את אהרן** הוא גזירת והפשט ונשאר מאמר **את בגדיו** מיותר לדרשה:

עוד נתכוון לומר על זה הדרך הפשט את אהרן והפשטה זו אינה אלא מבגדיו והוא אומרו **את בגדיו**, אבל יש לו מלבוש אחר תיכף ומיד, והוא מאמרם ז"ל (ילקוט כאן) וזה לשונם היה אהרן מתפשט ומתלבש בענני כבוד, ומעתה לא נשאר אהרן מופשט מהמלבוש אפילו בעת שהיה מפשיטו משה לא היה נפשט אלא מבגדיו והיה מלביש הענן כל חלק וחלק הנפשט ממנו:

[במדבר פרק-כא](#)

[א] וילחם בישראל. טעם אומרו **בישראל** ולא אמר עם ישראל וכמו שאמר בפרשת בשלח ויבא עמלק וילחם עם ישראל, נתכוון לומר כי הם היו סיבה למלחמה זו לצד חטאם, גם מה שאמר בסמוך **וישב ממנו שבי** פירוש ממנו היה הסובב לשבות שבי, והחטא הוא שהם היו סיבה להעדר הצדיק מחמת מי מריבה דכתיב (תהלים ק"ו) ויקציפו על מי מריבה וירע למשה בעבורם, ולא למשה בלבד אלא גם לאהרן כמובן מהענין אלא שמזכיר משה שהוא העיקר:

וישב ממנו שבי וגו'. יש להעיר למה לא חרדו ישראל בראותם שעם אחד לקח מישראל שבי ויאמרו אם עם אחד עשה בהם פרץ מה יעשו בכניסתם לארץ, וכמו שמצינו שנתרגשו יהושע כשהכו אנשי העי גבור אחד מישראל כאמור שם (יהושע ז'), והגם כי אחר כך נתעצמו בתפלה ונתנו ה' בידם, סוף כל סוף לא מצינו שנתרגשו מקודם, ונראה על פי דבריהם (במד"ר כאן) שאמרו שעם זה עמלק היה, והגם שהכתוב קראו כנעני הוא לצד שבא במלבוש כנעני, ולזה כשהתפללו ישראל שיתנהו בידם לא אמרו תתן את הכנעני הזה, מעתה לצד שלא היה מז' אומות שנתן להם ה' לא נתרגשו בראותו נוצח במלחמה שהרי אין להם ממנו כלום, עוד נראה שלא נתרגשו אלא אז כשנכנסו לארץ שהגיע זמן ששלם עון האמורי מה שאין כן קודם שנכנסו לארץ שאפשר שעדיין לא שלם עונו כדי שיתנהו ביד ישראל, ורז"ל דרשו בזה הרבה דרשות:

באם נתן נתן תתן כפל לומר **נתן נתן**, לצד שלא היו יודעים איזה עם הוא לזה אמרו **אם נתון** פירוש אם הוא בכלל הז' אומות הנתונים מה טוב ואם לאו **תתן**, ורז"ל אמרו (מדרש לקח טוב כאן) נתון הכנעני תתן השביה:

הא וידבר העם באלהים ובמשה. הגם שיודעים שכל הנהגתם היא על פי ה' ואין משה עושה דבר מדעתו, אף על פי כן התרעמו עליו שהסכים על דעת קונו ולא הפיל תחינתו לפניו להביאם דרך נכון למועדי רגל, ונראה כי דבריהם כאן לא היו לעשות גזירה עליהם כדרך שאמרו במרגלים (יד ג') למה ה' וגו' נתנה ראש ונשובה מצרימה אלא כמי שמתרעם על חבירו אשר לא טוב עשה, וזה יקרא מדברי לשון הרע, ולזה שלח ה' בהם נחשים מדה כנגד מדה כאומרם ז"ל (תענית ח.) שאלו לנחש וכו':

ונפשנו קצה וגו'. אולי שהרגישו לצד הסיבוב של ארץ אדום וקצרה נפשם בדרך חשבו כי זה נסבב לצד היות מזונם מהמן ולא מהלחם, והטעם כי מטבע הולכי דרכים לאכול דבר שהוא קצת קשה להתעכל כי באמצעות ההליכה ממחר להתעכל וכל שנתעכל צריכין למזון פעם אחרת ולזה כשהם אוכלים לחם הם מתחזקים והולכים בכח מה שאין כן באכילת המן שהוא דבר רוחני ותכף מתעכל וזה יסובב שיהיה להם טורח הדרך כי הבטן ריקנית, ולזה הקדים הכתוב ואמר **לסבוב את ארץ אדום** וגו' וזה סיבה להרגשת העם שדברו ואמרו **אין לחם** וגו', ו**ונפשנו קצה בלחם הקלוקל** פירוש שמתקלקל תכף ומיד ואינו שווה להתעכל, ורז"ל אמרו (במד"ר כאן) כי המדברים היו שיורי העם שנגזרה עליהם גזירה למות במדבר שלא היה להם נחת רוח במדבר והיו קצים בחייהם מה שאין כן הנכנסים שהיה להם נחת רוח במדבר:

ואת הנחשים השרפים. נראה כי לצד שישראל דברו במשה והוסיפו לחטוא לדבר באלהים שלח ה' בהם מה שנולדו מחטאם, כי כבר כתבנו במקומות אחרים כי מהעבירה יוצא מזיק, ובזה תעמוד על אמיתת מאמרם ז"ל (תענית שם) שאמרו שאלו לנחש ארי דורם ואוכל וכו' אתה מה הנאה יש לך והשיב אמרו לבעל הלשון עד כאן, פירוש תשובתו כי יש מין עבירה שממנה יצא מין נזק שבו, וכאן נולדו מחטאתם ב' דברים נחש ושרף נחש שיש בו שנים ממית אדם ושורף הנפש, וישלחם ה' במ כאמרו **וישלח ה' בעם את הנחשים השרפים**, ואמר **וישלח** על דרך אומרו (איוב ח') וישלחם ביד פשעם, **הנחשים** הם כנגד מה שדברו במשה שכל המדבר לשון הרע בחברו ומכל שכן ברבו נחש מכישו, **והשרפים** הם כנגד מה שדברו באלהים. שוב ראיתי במדרש (רבה כאן) וזה לשונם השרפים שהם שורפים הנפש עד כאן, וזה מכוון לדברינו:

והתפלל וגו' ויסר וגו'. פירוש **התפלל** למחול החטא, והנה ישתנה מחילת החטא קודם שיצא המחבל לאחר שיצא שאז הגם שנמחל החטא צריך זכות להסיר המזיק, וכמאמרם ז"ל (שבת לב.) וזה לשונם לעולם יבקש אדם רחמים קודם שיחלה שאם יחלה אומרים לו הבא זכות והפטר, לזה נתחכמו דור דעה ואמרו כנגד מה שצריך זכות להצלתם מהנחשים ויסר פירוש שיתפלל גם כן לה' בזכותו של משה להסיר וגו':

את הנחש. נתכוונו לומר שייסר אפילו היזק הקטן שהיא עקיצה ההורגת, ואם היו אומרים את השרף או נחש השרף היה נשמע שעל פרט נחש שהוא שורף את הנפש הוא שמקפידים אבל אם ימות כדרך העולם אינם מבקשים ממנו תלמוד לומר **את הנחש** אפילו פרט הנחש שהוא העונש המכוון כנגד מה שדברו במשה, גם דקדקו לומר לשון יחיד שלא ישאר אפילו נחש אחד כי אחד יכול להמית כמה וכמה:

חן עשה לך שרף. אמר תיבת **לך** רז"ל אמרו (ילקוט ע"ז מד.) וזה לשונם הרי הוא אומר לך משלך ואין אדם אוסר דבר שאינו שלו עד כאן. פירוש כיון שעשאו משה אינו נאסר כשיעבדוהו דורות הבאים, וענין זה אנו למדין אותו ממה שאנו רואים אחר האמת, אבל דוחק לומר שה' אמר לו כך לעשותו משלך

כדי שלא יאסר בעבודת דורות הבאים וצריך לדעת למה צוה ה' כן, עוד יש להעיר למה ה' אמר לו שרף ובמעשה משה קורא אותו נחש, עוד יש לדעת טעם ענין זה שצוה ה' לעשות נחש ולהסתכל בו מה יועיל הסתכלות בנחש לרפאות הנשיכה, ורז"ל אמרו (ר"ה כ"ט.) כל זמן שישראל מסתכלין כלפי מעלה וכו' עד כאן, ואם היתה הכוונה בזה להסתכל כלפי מעלה לבד יותר היה ראוי להסתכל בשמים ואז תהיה הכוונה ניכרת לעושיה ביותר מהסתכלות בנחש:

ונראה לפי מה שפירשתי שהענינים ה' בנחשים השרפים כנגד ב' עונות שעשו שדברו באלהים ובמשה לזה באה התשובה מה' ואמר לו **עשה לך שרף** כאן רמז שיעשה הנחש בסדר שיהיו רמוזים ב' פרטי החטא שהם שדברו בה' ודברו במשה, כנגד מה שדברו במשה אמר **עשה לך** פירוש כנגד דבר הנוגע לך, וכנגד פרט החטא שדברו בה' אמר **שרף** פירוש בדמות שרף, כי צורך היה בדבר שיהיה בו היכר לב' דברים שהם לשון הרע שדברו באלהים וגם מה שדברו במשה מטעם אשר אבאר, ונתחכם משה לעשות היכר למין חטא שדברו בו שהוא בחינת הנחש במה שעשאו מן הנחושות, כי זולת זה אין בדמיון השרף היכר לב' פרטי החטא, והוא מה שאמר **ויעש משה נחש** פירוש פרט זה של נחש שהוא היכר פרט החטא שדברו בו עשאו לשרף מנחושות ולא מדבר אחר, נמצא דוגמת הנחש הוא כנגד היכר השרף שהרי הוא דומה לו בדמותו, והמין שממנו נעשה שהוא הנחושות הוא כנגד היכר פרט הנחש שממנו הוא:

וטעם כל המעשה נראה בהעיר עוד למה לא הועילה תפלתו של משה להסיר הנחשים השרפים ולא יהיה נושך להצטרך לרפואתו, אלא ודאי זה יגיד כי בעל המשפט בחן שלא עשו תשובה המספקת להם, והגם שאמרו חטאנו כי דברנו בה' ובך העיקר חסר והוא העזיבה, ולא מצאנו שאמרו לא נשוב עוד לדבר הרע הזה, ולזה לא הוסר הנגע, לזה נתחכם הבורא ונתיעץ לתקנם על זה הדרך כי מי שתקן עצמו כראוי הנה הוא ניצול ולא ישכנו נחש, ומי שלא נתקן כמצטרך ישכנו נחש לעוררו בתשובה, וצוה עליו להביט אל נחש וגו' ובזה יתקן עצמו ושב ורפא לו:

והבטתם לנחש תרמוז לז' דברים:

הא' תשובת הגדר על זה הדרך הנה מי גורם לנחש לנשוק הוא חטא בני אדם דכתיב (קהלת י') אם ישוך הנחש בלא לחש וכשאיין לחש יעשה הנחש דומם כנחש אשר אליו יביטו כשינשכם נחש, וזו היא הערת הבטתם בנחש הדומם לומר אל זה אביט לעשות כמעשהו לידום מלדבר עוד, ובזה עושים עזיבת החטא:

ב' להכיר חטאם על דרך אומרו בזוהר (תיקונים י"ג) על ההוא חויה דמקנא במגדלא שהוא ס"מ הנמשל לנחש שפיתה תחילה לאדם, והוא מה שמעיר נחש במקום גבוה, שיכירו שהם סיבה במה שדברו לשון הרע להכנים נחש במקום גבוה, גם שעשו מעשה נחש שהוא לשון הרע במקום עליון שדברו באלהים, גם יש הערה שדברו במשה בראותם מין מחצב שממנו נעשה הנחש:

ג' להעירם מה יקרו דברים גבוהים מדברים ארציים כי נחש שלמטה ממית ונחש עליון מחיה, ובזה ירגישו את אשר דברו רעה על המן שבא מן השמים שהוא לחם הקלוקל ובוחרים בלחם אשר תוציא הארץ, שעליהם נאמר (ישעי' ה') הוי אומרים על הטוב רע ועל הרע טוב:

ד' להעירם בתשובה מה שהתרעמו למה הביאם ה' דרך המדבר שאין שם סיפוק ולא הביאם דרך מקום אשר רגיל היות שם בר ולחם, כי ה' חפץ שעיניהם יהיו תלויות לאלהים יושב בשמים על מחיתם ועל כל צורכיהם באין מבטח זולתו מהטעם עצמו שלא הסיר הנחשים והניחם לנושכם ויהיו מתרפאים כשיסתכלו כלפי מעלה לאביהם שבשמים, והוא מאמרם ז"ל (ר"ה כ"ט.) אלא שלא פירשו ההערה שבדבר שהיא תשובה לדברי לשון הרע שדברו למה הביאם אל המדבר, שה' חפץ בזה כדי שיהיה לבם תמיד באין הפסק קרוב לה' כבן המצפה לשלחן אביו ערב ובקר ובכל עת וזמן, ואם היה מביאם דרך ישוב לא היתה להם הדביקות בתמידות כשיהיה מזומן לפנייהם סיפוקם, ומה מאוד יסובב דבר זה הרחקת הלב מהכרת השגחת הבורא ויראת רוממותו:

ה' להשיבם על מה שנכלל בתרעומת שאמרו למה הביאם דרך מדבר שכוונתם היא שאין סומכין על הנם מטעם שאין הנס מתמיד, וצא ולמד ממה שאומרים הכופרים בפלאי ה' שמבקשים חכמות כוזבים להכחיש בנס ולעשות הדבר דרך טבע שיהיה המעשה ההוא באותו זמן וכל השתנות טבעיות לא יתמיד, ואפשר ששורש לענה זה היה בלב המדברים תועה, לזה צוה ה' לעשות נס קבוע כאומרם ז"ל (במד"ר פי"ט) שזרק משה הנחש השמימה ועמד באויר ושם קנה מקומו באין סומך והיה כל הנשוק

יביט אליו ויכיר בהכחשת דעת טועה שהיתה לו מקודם ויאמין כי ה' אשר הביאם למדבר עשה יעשה נסים בהתמדה עד גדר שימשו הנסים כטבע הרגיל והיה המדבר כישוב לכל הצורך:

ו' להראותם כח התשובה על דרך אומרם ז"ל (יומא פו:) שבעלי תשובה נעשים להם העבירות זכויות כי לא לבד מחילת החטא אלא אדרבה יעמוד לו זכות, והוא מה שהעיר בהבטה אל נחש הנחושת לומר שהנחש נשך והוא עצמו כשהוא בבחינת השתיקה פירוש שלא ידבר עוד הגם שכבר דיבר כי כל מין הנחש ידבר לשון הרע אף על פי כן הוא עצמו מחיה ונהפך מרעה לטובה:

ז' כי חפץ ה' שיכירו בניסי אל בדרך פרט שכל אחד מהנשוכים יביט למעלה ויכיר בניסו ובזה יצדיקו השגחה הפרטית:

והיה כל הנשוך. אמר והיה לשון שמחה על הנשיכה, לצד התועליות הנמשכות מהבטת אל נחש הנחושת בז' דברים אשר יכיר בהם בעל הנם כמו שכתבנו, ואמר **כל הנשוך** פירוש אפילו שכבר היה נשוך קודם מעשה נחש הנחושת, ואומרו **וחי** בתוספות וא"ו להעיר גם על חיות הנפש כשיכיר בנס ופרטים הרמזים יצדיק עצמו ויחיה חיות הגוף וחיות הנפש:

יב' משם נסעו וגו'. יש להעיר למה שינה במסע זה ושלאחריו לומר בדרך זה **משם** וגו', ולא אמר כדרך שאמר במקרא שלפניו ושלפני פניו ויסעו וגו' ויסעו וגו'. ואולי כי ב' מסעות אלו של נחל זרד ושל נחל ארנון נסעו מעצמן ולא על פי העננים כסדר הרגיל, ולזה שינה הכתוב ואמר **משם נסעו** פירוש מעצמן. וראיתי להוכיח כפירושינו זה ממה שאמר הכתוב בפרשת דברים (דברים ב) עתה קומו ועברו לכם את נחל זרד וכתוב (שם) קומו סעו ועברו את נחל ארנון, הדברים יגידו שלא נסעו על פי הענן שאם היה על פי הענן מה מקום לדברי משה הלא כשהענן נוסע יסעו ולא היה צורך לומר להם קומו ועברו. והגם שאמר הכתוב (לעיל ט כ') על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו, זה היה בכלל המסעות חוץ מאלו. והטעם אפשר שב' המסעות הללו היו אחר שמת אהרן ונסתלקו ענני כבוד, והגם שאמרו ז"ל (תענית ט.) שחזרו בזכותו של משה, אולי שהענן שהיו נוסעים וחונים על פיו נשאר מסולק בזמן שנסעו ב' מסעות הנזכרים:

יד' על כן יאמר וגו'. רז"ל דרשו ב' דרשות בכתוב, א' (קידושין ל:) שהכתוב מדבר במלחמתה של תורה שהיא מלחמת ה', שהגם שנעשים שונאים זה לזה בהלכה נעשים אוהבים לבסוף, והוא מאמר **את והב בסופה.** ב' (ברכות נד.) כי ב' אנשים מצורעים היו בישראל אחד שמו את ואחד שמו והב והיו מהלכים בסוף המחנה לצד היותם מצורעים והיו מודיעים הנס שהיו עושים פגיעת ההרים וכו' עד כאן:

ונראה לפרש הכתוב בדרך פשט, כי כיון שהזכיר ארנון גבול מואב ואמר עליה **כי ארנון גבול מואב** פירוש ואין להם בו לישראל חלק לזה גמר אומר **על כן יאמר בספר** פירוש בספר אשר לפני ה' בענין המלחמות אשר ינחיל לעמים ומוציא מזה ונותן לזה ושם גם כן יאמר אשר ינחיל ה' את ישראל מהאומות כאשר הבטיח להאבות ואמר **יאמר** כי שם בספר יאמר על גבול זה שיתנו לישראל בסופה, ולא בזמן ההוא אלא בבא משיחנו אז ינחילנו ה' מואב וגבולו שהוא אחד מהג' הנשארים לנו לנחול אותם שהם הקיני והקניזי והקדמוני, ופירוש תיבת **והב** מתפרש בב' דרכים, הא' לשון אהבה על זה הדרך כי ה' אהב לתתה בסוף ולא עתה, או לשון נתינה על דרך (דניאל ב') יהב חכמתא לחכימין ומצינו שהכתוב ידבר לפעמים תיבה בלשון תרגום, כמו (בראשית כא) מי מלל לאברהם, ואתה מרבבות קודש (דברים לג), ואומרו **ואת הנחלים** וגו' פירוש בא לסדר הגבול של מואב שכתוב בספר מלחמות ה' שעתיד ה' לתת לנו ואמר ואת הנחלים של ארנון גם כן בכלל הניתן לישראל, גם אשד הנחלים אשר נטה וגו':

יז' אז ישיר ישראל וגו'. צריך לרעת שירה זו מה טיבה, גם למה לא אמרו שירה על המן כמו שאמרו שירה על המים, גם כל הפרשה צריכה ביאור, ואפשר כי שירה זו על התורה אמרוה, ובזה גם כן לא נקרא תגר על הדור ההוא למה לא שוררו שירה חדשה כשנתנה להם תורה מורשה אשר לה נאווה תהלה, כי ודאי היא זאת שירת התורה שנקראת באר מים, נקראת באר על שם המקור שהיא שכניה עליונה שנקראת באר, גם (מים) לפי שהתורה נמשלה למים, ואומרו **עלי באר** לשון עליה כי לא על באר שלמטה הם אומרים אלא על באר עלי פירוש עליון, **ענו לה** על דרך אומרם (שמות טו) ותען להם מרים שהוא דרך השיר:

יח' ואמרו חפרוה שרים וגו' יתבאר על פי דבריהם (ב"ר ס"ד) שאמרו כי באמצעות עסק התורה מתקנים מקור עליון שנקרא באר, והתיקון הוא כפי בחינת מעלת העוסקים בתורה, הצדיקים

הראשונים שהיו במדרגה גדולה הם שחפרו את הבאר ועשאוה לשתות ממנה והם האבות בסוד (בראשית כט) והאבן גדולה על פי הבאר ויגל את האבן וישק את הצאן, ומאז היתה ראויה התורה לינתן לישראל ועודנה לא היתה בבחינת ההשגה לשתות ממנה עד שכרוה נדיבי העם הם משה אשר הורידה לנו, ועמדו אחריו מקבלים ממנו זקנים ונביאים ואנשי כנסת הגדולה ופירשוה וגילו מצפוניה, והוא אומר **כרוה נדיבי העם**, כי תורה שבכתב בלא תורה שבעל פה אין אדם יכול לשתות ממימיה, ואומר **במחוקק במשענותם** הוא מה שהוסיפו לחדש בתורה חכמי הדורות, ואין זה אלא כחוקק בה חקיקה, ואינו כמדת הראשונים שחפרו וכרו, וגם זה אינו אלא במשענותם של ראשונים שכל דקדוק ודקדוק שידקדק בתורה צריך לפרשו על פי דבריהם, וכל דבר שלא יהיה מיוסד על פי דברי הקדמונים אין לסמוך עליו:

ואומר וממדבר מתנה פירוש מה שזכו נוחליה לא זכו אלא לצד שהיו מחשיבין עצמן כמדבר, וכמו שפירשנו בפסוק (שמות יט ב) ויחנו במדבר שהתורה אינה נקנית אלא באמצעות הענוה והשפלות, ואומר **וממתנה נחליאל** שבאמצעות התורה שניתנה לנו נחל אותנו אל דכתיב (דברים לב) יעקב חבל נחלתו, גם ירצה שנחלנו אל להיות מיוחד לנו לאלוה דכתיב (תהלים קלה) כי יעקב בחר לו יה, גם שכן בתוכנו ועזב מדור עליון. ואומר **ומנחליאל במות** פירוש ומאמצעות דבר זה שנחלנו אל במות נעשינו במדרגה עליונה על המלאכים שבחר בנו ה' יותר מהם. ואומר **ומבמות הגיא אשר** וגו' יתבאר על פי מה שקדם לנו שעיקר תכלית שכר האדם במצותיו ואושריו אינם אלא בעולם העליון אבל בעולם הזה אינו מקום השגת אושר הרוחני:

ומעתה הכרח הוא להסתלק האדם מן העולם הזה להשתלם גמוליו כי ה' הטובה, ומה שאנו רואים שהמיתה נסבבה על חטא האדם שזה יגיד שזולת זה היה האדם חי תמיד ותאמר אם כן יהיה האדם חסר גמולו הטוב, לזה אמרו בעלי הסוד כי זולת החטא היה האדם עולה לרקיע ודר בעליה ובחצר, וזה לך האות אליהו הנביא שעלה השמימה להשתלם גמולו ולא טעם טעם מיתה, והגוף הן אמת שאינו יכול לעמוד בעליה העליונה הגם שנזדכך הגוף ועמד בגדר רוחני אף על פי כן בערך רוחניות עליון יחשב לגשם, אלא שאמרו ז"ל (זוח"א רט.) במעשה אליהו ז"ל כי בהגיעו לגלגל חמה שם נפשט מגופו והניח אותו בגלגל חמה וכשהוא יורד למטה לובשו ויורד בו, ואמרו ז"ל עוד שכשנתן ה' תורה לישראל בהר סיני נעשו ישראל בני חורין מהמיתה וחזרו להיות כאדם קודם שחטא דכתיב חרות על הלוחות ואמרו ז"ל (שמו"ר פ' מ"א) אל תקרי חרות אלא חירות ממלאך המות, וכיון שכן בעת הגיע תכלית שלימותם היו עולים גוף ונפש ופושטים גופם בגלגל חמה כאלוהו, והוא מאמר הכתוב כאן **ומבמות הגיא** פירוש ממדרגה העליונה שהשגנו באמצעות התורה יש עוד השגה אחרת מצד דבר זה שהוא הגיא שהיא ירידת גשמנו בגיא שהיא הקבר, **אשר בשדה מואב** שהארץ תקרא שדה, ואומר **מואב** שבראה אב העולם:

או ירמוז להאשה שנקראת גם כן שדה כאמור בדבריהם (זוח"א לו:) והכוונה היא על זה הדרך הגיא אשר בא מפאת האשה שהיא חוה שבאה מאב כל הנבראים שלקחה ה' מצלעותיו ואין אשה בעולם שבאה כדרך זה מצלעות האדם כי אם זאת, והיא היתה סיבת המות להפיל העצמות בגיא, מעתה מאמצעות השגת התורה יחזור הדבר לקדמותו קודם שחטאה חוה ויהיה הגוף כמו שהיה בגיא למעלה, ואין אני יודע גדר מקום זה שהוא אומר ראש הפסגה שאמרנו במקום גלגל חמה והוא אומר **ראש הפסגה** שמא הוא למעלה במקום הנשמות, לזה אמר **ונשקפה** וגו' על פני העולם הזה שהוא נקרא ישימון לשון שממה שעתיד להיות שמם, או נקרא כן לפי ששולט בו יצר הרע השומם את הנבראים, ואי זה מקום שהוא נשקף על פנים של עולם הזה הוא גלגל חמה שם יונח מה שהיה ראוי להיות בגיא, ונמצא כי באמצעות תועליות התורה כמצטרך יושג להנחיל הנפש והגוף בחיים:

חולת פרשת חקת